

Läkartidningens sista sidor, »Inlägg utifrån«, är ett forum för pennor som kan ge ett utifrånsperspektiv på hälso- och sjukvården. Avdelningen reserveras alltså för skribenter andra än läkare.

Veckans skribent

Nils-Eric Sandberg

Nils-Eric Sandberg var ledarskribent på Dagens Nyheter under många år, tillika krönikör under täcknamnen Sander och Sandeman. Han är idag frilansskribent, föredragshållare och författare.

Kropp och själ

*Kroppen är den större delen
Med ett litet hål för själen.*

Så skaldar Albert Engström, Verner von Heidenstam och Gustaf Fröding i sitt ABC till den lilla flickan Pyttan – det som heter Pyttans A–B och C–D-lära. Med detta rim formulerar skalderna problemet om själens position i kroppen. Det är en medicinskt och filosofiskt intressant fråga.

Själens tillstånd kan påverka kroppens, efter vad jag läst. Depression kan förvärra en somatisk sjukdom – och omvänt. Den praktiska slutsatsen blir att vården måste hålla humöret uppe på patienterna. Ju värre sjukdom, desto viktigare är det att patienterna tillråds att undvika depressiva sinnessillstånd.

Hela resonemanget utgår från att kropp och själ lever i ett slags interaktivt samband. Och detta är ett huvudproblem för både medicinsk, filosofisk och teologisk reflexion.

Här en kortfattad titt i idéhistorien.

Vi börjar med det klassiska studentspexet Uarda, från Lund. Översteprästen Chil har avrättats för statsförbrytelse, dvs försök till hångele med Faraos dotter. Chil balsameras och blir grundligt kryddad. Sedan tar överbalsamatorn kniven och lägger ett snitt. Upp flyger själen.

De två gudarna, Isis och Typhon, duellerar i en balett om själen. Typhon

vinner.

Chil placeras i gravkammaren. Två mumier kommenterar den nysaltade:

– Såg du vem som fick själen?

– Den snöt Typhon.

– Det var synd, för det var en snygg själ.

De gamla mumierna ordnar en novitiefest för den nye kamraten och antyder då att de sysslar med forskning; det går bra i gravkammarna, eftersom de har gott om tid. Chil frågar förundrad om det går att forska utan själar. Den äldste

mumien, Zerapeut, svarar:

– Ja, det kan jag försäkra dig. Det går alldeles utmärkt.

Nästa nedslag i

idéhistorien leder oss till Zarathustra. Han var munk och präst i Persien. Da-

teringen är osäker, men de flesta siffror jag funnit hamnar runt 600 f.Kr.

Zarathustra har fått ett förfärligt inflytande. Han fick för sig att allt styrs av en motsättning mellan ande och materia. Anden är det goda, materien det onda. Denna dualism finns inbyggd i tillvaron. Själens representerar det goda, kroppen det onda, och de lever i en evig mot-

sättning.

Småningom kom en persisk invasion av hela Mellanöstern och Grekland. Zarathustras dualism spred sig och influerade grekisk filosofi. Man ser den hos Platon, exempelvis i hans berömda dialog Symposium (som orda-

grant betyder samsupning).

Sokrates och ett gäng av hans bekanta samlas till en glad afton. Alla ska hålla ett tal på temat kärleken. Och med en underlig metafor talar Sokrates om hur kärleken har två krafter: en som driver uppåt, den andliga, och en som driver nedåt, den kroppsliga. Och den andliga vinner. (I praktiken lär Sokrates ha hållit på båda.)

Aristoteles (384–322 f Kr) anser att förnuftet är överordnat själen, åtminstone intellektuellt. För teologerna måste detta vara ett svårsmält fynd.

Via den grekiska filosofin kom dualismen in i kristendomen – som är en besynnerlig mix av judendom och orientaliska föreställningar. Och denna föreställning om en motsättning mellan kropp och själ blir källan till den sexualskräck som plågat kristendomen (och särskilt dess anhängare) fram till dags dagar. Själen var det goda, kroppen det onda; eftersom sexualiteten ansågs sitta i kroppen blev sexualiteten definitionsmässigt ond.

De gamla kyrkofäderna hade en primitiv uppfattning om erotik. Ett samtal med en modern sexualupplysare skulle kanske fått dem på andra tankar. Men idén om kroppens förbannelse relativt själen blev en grundtanke hos kyrkofadern Augustinus. I sitt stora arbete »Om Gudsstaten« kritiserar han Gud för att erotiken gjorts så lustfylld; det är i lusten det onda sitter, menar han.

Luther läste Augustinus och tog in hans tankar i sin lära – och den ska enligt en ny lag vara Svenska kyrkans tro. K G Hammar kommer inte undan.

En ny ansats i diskussionen om själens position i kroppen kommer med den franske filosofen Descartes (1596–1650). Han var skicklig matematiker och försökte använda logik i sina filosofiska resonemang. Därför blev han kritiserad av biskoparna.

Drottning Kristina ville omge sig med tidens lärde. Hon bjöd Descartes till Sverige. Han ogillade kyla men kom till slut, hösten 1649.

På den tiden hade slottet ingen centralvärme. Den morgonpigga drottningen ville diskutera filosofi med Descartes klockan 5–7 varje morgon i slottets iskalla salar. Den morgontrötte och frusne Descartes fick snart lunginflammation och dog i februari 1650.

Men: Descartes funderade mycket över sambandet mellan kropp och själ. Han utgick från att de måste hänga ihop, på något sätt. Och han kom fram till att växelmekanismen sitter i tallkottkörteln – där möts kropp och själ, och där utväxlar de sina signaler, ömsesidigt.

Några andra 1600-talsfilosofer invände, exempelvis holländaren Geulincx. Han menade att kropp och själ var helt åtskilda. Visserligen verkar det som om någon interaktion kan förekomma. Om någon ser en argsint häst registrerar själen det inkommande hotet och ger kroppen order att springa därifrån. (En modern publik inser problemet om hotet översätts till en motorcykel på Sveavägen.)

Men, menade Geulincx, kroppen och själen är inte alls integrerade. De fungerar helt separerade. Att en del människor betar sig som om det fanns en interaktion beror enbart på att Gud i varje ögonblick griper in och samordnar de två.

Andra filosofer instämde.

Arthur Koestler bör få sista ordet. Den amerikanske psykologen B F Skinner (1904–1990) experimenterade med råttor. Han fann att de reagerade helt på enkla stimuli, som mat. Och han drog härav slutsatsen att både råttor och deras genetiska likar, som människor, egentligen saknar mentalt liv.

Koestler hade ett växlande liv. Han var född i Ungern. I ungdomen skoldes han i kommunismen. Så hamnade han i en livskris när han såg kommunismens brott. Han skrev »Natt klockan tolv på dagen«, en bok om Stalins utrensningar 1938. Efter år av flykt hamnade han i London.

Där gick han i närkamp med Skinner. I boken »A ghost in the machine« polemiserar Koestler mot Skinner. Efter en grundlig genomgång av litteratur om medicin och psykologi argumenterar han för att människan inte är en själslös maskin, som Skinner utgår från. Utan, med Koestlers ord: Där finns en ande i maskinen. Utan antagandet om denna ande – kalla det själ, eller intelligens, med en egen vilja – blir det vetenskapliga framsteget obegripligt.

Jag håller nog med Koestler. Hans teori verkar åtminstone mest tilltalande.

Nils-Eric

ILLUSTRATION: HELENA LUNDING

Sandberg